

Молоцький В. О.,
аспірант кафедри української мови
Запорізького національного університету

УСКЛАДНЕНИЙ СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У пропонованій статті зроблено спробу уточнити, удокладнити та систематизувати відомості про ускладнений складений іменний присудок у сучасній українській мові як елемент парадигми в межах визначеного типу. Виявлено засоби ускладнення складеного іменного присудка, представлені переважно транспонованими в модальні частки порівняльними сполучниками й допоміжними фазовими або модальними компонентами. Констатовано, що значення, яке вносять модальні частки до речення, здебільшого залежить від морфологічного наповнення основної частини складеного іменного присудка, а також вибору дієслівних зв'язок. Спостережено, що іменникова частина такого присудка маркована відтінком подібності й у семантико-синтаксичній структурі речення корелює з предикатами схожості, в окремих випадках іменникова частина складеного іменного присудка набуває відтінку відповідності нормі, звичайності й корелює з предикатами тотожності; тоді як ускладнена порівняльними частками прикметникова частина може бути маркована відтінками подібності, уявності, ілюзорності, гіпотетичності й корелювати з предикатами схожості та якісно-порівняльними предикатами. Зауважено, що при іменниковій та прикметниковій основі такого присудка можуть бути вживані поруч із порівняльними ще й інші частки, які увиразнюють модальне значення відповідного предиката. Окреслено форми реалізації допоміжних компонентів у розглянутих моделях присудка й виявлено варіації їх уживання. Проаналізовано, що допоміжні модальні компоненти вказують на ті самі значення, що й у складеному дієслівному присудку, а саме – можливість, здатність, необхідність, готовність, бажаність, намір; тоді як фазові елементи модифікують структуру речення щодо фаз перебігу ситуації – початок, продовження або припинення вияву ознаки. З допомогою трансформації розчленування розглянутих трьохкомпонентних структур доведено, що в ролі допоміжних модальних дієслів можуть бути вживані також повнозначні дієслова із семантикою волевиявлення, процесу мислення, мовлення, психічних та фізичних переживань, які в певному контексті, нерідко в метафоричному вжитку, унаслідок часткової здесемантизації уподібнюються за своїм граматичним і модифікаційним значенням до модальних дієслів і вказують на оцінку відношення суб'єкта до вияву ознаки, вираженої іменним компонентом.

Ключові слова: ускладнений складений іменний присудок, допоміжні модальні дієслова, допоміжні фазові дієслова, порівняльні частки, предикативні прикметники.

Постановка проблеми. Присудок відіграє одну з головних ролей у синтаксичній організації речення, проте за формальними та семантичними ознаками в сучасній українській мові не є однорідний. Згідно з морфологічною природою присудкової форми та способом вираження модально-часових значень у сучасній українській граматиці традиційно виокремлюють

такі чотири типи присудків: простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний і складний (подвійний) [1, с. 76–81; 2, с. 150–154; 3, с. 154–179]. Б. М. Кулик, окрім указаних чотирьох типів, витлумачує ще й складений прислівниковий, основний компонент якого виражений прислівником або прислівниковим словосполученням [4, с. 49]. Інші підтипи й види присудків, на наше переконання, є різновидами згаданих п'яти типів. Однією з характерних тенденцій сучасної мови є те, що, як слушно зазначив Л. А. Булаховський, «присудок набирає властивості включати в свій склад чимраз більше слів. Мислення відбувається не стільки парами слів» [5, с. 50], скільки цілою сукупністю, розгорненими словесними групами. Серед таких присудків чільне місце займають чотири типи: складений дієслівний, складений іменний, складений прислівниковий і складний (подвійний). Однак у сучасній українській мові нерідко подобиємо предикативні структури типу *може стати філологом, перестануть бути собою, повинен бути ініціативним*, які становлять семантико-граматичну єдність та один член речення, проте не мають одноставного тлумачення в синтаксичних дослідженнях сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії синтаксичної науки подібні предикативні структури розглядають як варіант ускладненого складеного іменного присудка [1, с. 225; 3, с. 174–175; 6, с. 191–192] або як окремих структурний різновид непростого присудка – трьохелементний присудок [7, с. 16–24]. М. В. Мірченко, аналізуючи структуру синтаксичних категорій, виокремлює граему ускладненого складеного присудка [8, с. 256–263], якій почасти відповідають розглядані трьохкомпонентні словосполучення. Однак, на нашу думку, термін «трьохелементний присудок» на позначення подібних структур не є доречний, оскільки при додаванні предикативних прикметників ускладнений присудок може ставати чотиричленним: *Вона, Матуша, повинна була бути саме такою* (С. Складенко). На окрему увагу заслуговує модель складеного іменного присудка, ускладнена порівняльними елементами типу *як, мов, немов, наче, неначе* [1, с. 225; 6, с. 191–192]. Тому, попри тривалу традицію вивчення присудковості, проблема типології присудків донині є актуальною та потребує докладнішого розроблення.

Мета статті – уточнити, удокладнити й систематизувати відомості про ускладнений складений іменний присудок у сучасній українській мові. Задля досягнення названої мети треба виконати такі завдання: 1) визначити засоби ускладнення складеного іменного присудка; 2) окреслити форми реалізації допоміжних компонентів у розглянутих моделях присудка й виявити варіації їх уживання; 3) проаналізувати різновиди значень та особливості їх вираження в таких присудках.

Виклад основного матеріалу дослідження. До структури складеного іменного присудка, як відомо, входять основний

компонент, виражений іменником, прикметником, числівником у будь-якій формі, крім кличного відмінка, що в семантико-синтаксичному аспекті постає носієм лексичної семантики предиката, та допоміжний – дієслово-зв'язка, яка, вказуючи на граматичні категорії часу й модальності, «сигналізує про вживання імені в присудковій функції» [1, с. 79].

Водночас у сучасній українській мові витворилася ускладнена модель складеного іменного присудка. Як зазначає Р. О. Христіанінова, складений іменний присудок іноді набуває ускладненої форми через додавання до його структури: 1) порівняльних часток; 2) допоміжних фазових або модальних компонентів [6, с. 191–192].

До структури складеного іменного присудка можуть входити транспоновані в модальні частки порівняльні сполучники подібності або сполучники ірреального порівняння *мов*, *мовби*, *мовбито*, *немов*, *немовби*, *немовбито*, *наче*, *начеб*, *начебто*, *неначе*, *неначебто*, *ніби*, *нібито*, *буцім*, *буцімто* та сполучники *як*, *що*, які вказують на цілковиту однаковість, повне уподібнення [9, с. 657]: *Душа – як храм з очима давніх фресок* (Л. Костенко); *Шабля – що блискавка в руках у нього* (О. Корнійчук); *Хмари в небі – мов сива шаль* (В. Симоненко); *Освітлена сонцем, вона [грозова синь – М. В.] від того стає це мовби грізніша, незвична, тривожна* (О. Гончар); *А паща і за життя був мовби мертвий, бо не мав у собі слова* (П. Загребельний); *Справді дівчина, справді хвора, – а душа – немов океан...* (М. Рильський); *Кожна зустріч – немовби остання, а розлука – неначе навек* (М. Луків); *І раптом... уся кімната здалася немовбито відображеною на фотонегативі...* (О. Кацай); *Я наче сам на великому світі* (Ю. Яновський); *Поза службою він [Сагайдачний – М. В.] був начеб іншим чоловіком* (А. Чайковський); *Події начебто неспівмірні* (Л. Костенко); *Мої сини неначе пахучі васильки на городі* (І. Нечуй-Левицький); *Але все видавалося неначебто мирним* (В. Фіялко); *І в тебе казка ніби річ звичайна* (М. Рильський); *Стефко нібито добрий, нібито терпеливий, не гарячий і не холодний* (Ірина Вільде); *Ці дощички – буцім ліжко* (Л. Мартович); *Коли б лихий кого надніс, то скажу, що моя невістка, а чуря буцімто ваш брат* (Б. Лепкий). Окрім того, подибуємо похідні від порівняльних сполучників з аналогічним значенням модальні частки *гейби*, *отік*, *сливе*, що закріплені за діалектним мовленням [10, с. 169] і також входять до складу складеного іменного присудка: *Очі гейби прижмурені* (Марко Черемшина); *Війна отік чума – дивуються гори-долини* (Марко Черемшина); *Він обіцяв її відвідати, лишень дорога в той бік сливе непрохідна* (У. Самчук).

Порівняльні частки знаходять свій вияв у складеному іменному присудку як із лексично вираженим зв'язковим компонентом, так і з нульовою формою дієслівної зв'язки: *Гострі темні очі були ніби сердиті* (І. Нечуй-Левицький); *Кожна станція мов театр* (В. Нестайко). Значення, яке вносять порівняльні частки до речення, більшою мірою залежить від морфологічного наповнення основної частини складеного іменного присудка, а також вибору дієслівних зв'язок.

Іменникова частина присудка, що охоплює іменники та займенникові іменники, корелює здебільшого з предикатами схожості, які «вказують на певну рису, ознаку, але, позначаючи подібність, не виключають можливих відмінностей, тобто містять елемент нерівності» [11, с. 100]. Предикати схожості можуть бути репрезентовані трьома власне-зв'язками: *бути*, *становити* та *являти собою*. Найуживанішою є зв'язка *бути*. Типовою

формою вираження предикативної ознаки через порівняння є називний відмінок. За такої умови зв'язка набуває нульової форми теперішнього часу чи інших особово-часових, родово-часових і способових форм: *Собор – як свіча* (О. Гончар); *Ти будеш мені як радісний, чарівний сон життя, як казка* (У. Самчук); *Він був мов жрець сп'янілий від молитви* (П. Тичина); *А дівчина була як сонце* (Марко Вовчок); *Кожне слово цього оповідання було неначе ніж, застромлений у серце капітана і обернений у кривавій рані* (І. Франко); *Це було б ніби якась прогулянка...* (В. Нестайко). Порівняльні частки, як постулює М. У. Каранська, вказують на порівняльну модальність присудка, замінивши предикативну частку *це* та доповнивши свою власну функцію функцією предикативної частки [12, с. 162]. Проте це стосується виключно тих моделей присудка, у яких роль предиката виконує дієслівна власне-зв'язка *бути* в нульовій формі теперішнього часу, а основний компонент – іменник у називному відмінку: *Верба – мов чорний покруч ікебани* (Л. Костенко); *Край – як гарячкова фантазія п'яного, як маячіння божевільного* (Іван Багряний); *Боже царство твоє – наче бджолиний рій* (В. Стус). Елімінація ускладнювачів у такій моделі присудка призводить до модифікації семантичної структури речення: зникає значення зіставлення, натомість виникає значення тотожності, пор.: *Життя людське – як зойк на болотах* (Л. Костенко) і *Життя людське – зойк на болотах*, де перший непередикативний іменник (*життя*) у семантичній структурі речення постає як носій стану ототожнення, а другий (*зойк*) – як об'єкт ототожнення.

Спеціалізованою формою вираження предикативної ознаки у позиції складеного іменного присудка є орудний безприменовий відмінок, якого завжди вимагає вербалізований зв'язковий компонент: *Не лякалася нічого й нікого, несміливі її вірші, єдиним читачем яких мав бути тільки султан, були мовби випробуванням для їхньої любові* (П. Загребельний). Специфікою такого присудка є те, що він указує на не постійну схожість суб'єкта, «а таку, що пов'язується з яким-небудь моментом або відрізком» [5, с. 45].

Іменникова частина присудка може набувати атрибутивно-предикативної функції (із вербалізованою чи нульовою дієслівною зв'язкою), коли виражена применовими іменниковими формами: *Чорні жиливі руки були наче з заліза* (М. Коцюбинський); *Вони були наче у змові з старою* (А. Дімаров); *Фігура у Маши немов на шарнірах* (С. Олійник).

Дві інші дієслівні власне-зв'язки – *становити* та *являти собою* – «семантично обмежені у своєму вжитку як засоби реалізації предикатів входження (класифікації)» [11, с. 122] й передбачають залежний від них непередикативний іменник у формі знахідного відмінка без применовника, який порівняльні частки маркують значенням подібності: *Ці останні симфонії становлять собою наче три розділи одного неосяжного твору* (Т. Козирева); *Якщо пояснити тобі простіше, то гравітаційний вакуум являє собою ніби суцільне середовище, яке складається не з молекул та атомів, а з часточок іншого класу* (В. Чемерис).

Для іменникової частини складеного іменного присудка характерне уживання порівняльних часток також із дієслівними невластиво-зв'язками, що, доповнюючи лексичне значення імені додатковими семантичними відтінками, забезпечують граматичне оформлення, відображене у значеннях часу, способу, особи та виду, а порівняльні частки надають співвід-

носному з таким присудком предикативі модальних відтінків подібності. Порівняльні частки можуть бути вжиті поруч із дієслівними невластивими зв'язками, які означають: 1) становлення стану суб'єкта, перехід його з одного стану до іншого, подібного до когось, чогось: *Була дівка, як огірочок, а стала немов черниця* (М. Коцюбинський); *Він [Хома Хасцький – М. В.] наче ставав на деякий час повпредом* (О. Гончар); *Сільський Дзельман гейби став за газду для війська* (Марко Черемшина); *Цар зробився для них ніби їх власним володарем...* (Б. Лепкий); 2) виявлення стану, схожого на чийсь: *У моєму випадку централізована система виявилася ніби ситом з великими прогалинами* (Ю. Шевельов); 3) збереження попереднього стану суб'єкта, подальше перебування його в стані, подібному до когось, чогось: *Вона [Зоя – М. В.] лишилася як болісний споми́н, як рана, яка невідомо чого виникла й невідомо чого не хоче чи не може загойтися* (В. Лис); *Зосталась Нимидора ніби удовою* (І. Нечуй-Левицький); 4) позірність стану, схожого на чийсь: *...той кінь здаля здавався ніби великий пес із намордником* (В. Шевчук).

Окрім того, порівняльна частка як разом із вербалізованою чи нульовою дієслівною зв'язкою може корелювати з предикатами тотожності, коли основна частина складеного іменного присудка повторює підмет: *Бо влада як влада – забезпечує собі наступний етап своїх реінкарнацій* (Л. Костенко); *День, проте, виявився як день – звичний, буденний* (В. Лис). Н. Г. Горголюк вважає, що такі речення поєднують ознаки «як речень тотожності, так і речень характеристики» [13, с. 15–16]. Носій стану співвіднесений із тим самим об'єктом ототожнення або поняттям, а зв'язок між суб'єктом та об'єктом ототожнення вказує на тотожність. Проте з допомогою порівняльного елемента семантика відношення тотожності в таких реченнях додатково ускладнена значенням відповідності нормі, звичайності, оскільки носій стану та об'єкт ототожнення набувають значення предмета та його характерної ознаки відповідно.

Прикметникова частина, що охоплює також аналітичні дієприкметники, займенникові прикметники та порядкові числівники, корелює з предикатами схожості та якісно-порівняльними предикатами, які «утворюють периферію предикатів якості, тяжуючи до ядра суміжних із ними предикатів стану» [11, с. 105], проте здебільшого пов'язані з тимчасовою, непостійною ознакою суб'єкта. Предикати схожості прикметникової основи можуть бути поєднані тільки з однією власне-зв'язкою *бути* в усіх особово-часових, родово-часових і способових формах. Типовою формою постає нульова форма теперішнього часу, закріплена за називним відмінком, що виражає постійну ознаку предмета: *Свої люде – як чужії, Ні з ким говорити* (Т. Шевченко); *А з виду [Василь – М. В.] як намальований: очі йому як зірочки* (Г. Квітка-Основ'яненко); *З того часу Зоня наче не та сама супроти мене* (О. Кобилянська); *Кожен раз ніби перший*. Інші форми дієслівної власне-зв'язки *бути* не дають чіткого розмежування щодо постійної або тимчасової ознаки: *Увесь Дніпро був ніби помальований* (І. Нечуй-Левицький); *Дівчина була ніби чужа і разом із тим така рідна, невід'ємна частинка сонця, неба, гір, вітру, заплутаного в її волоссі* (Д. Корній); *На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк* (І. Нечуй-Левицький).

Присвійні займенникові прикметники у формально-граматичній позиції складеного іменного присудка поруч із порівняльними й заперечними частками набувають модального зна-

чення уявності, ілюзорності: *Життя вже наче й не твоє, бо ти вперто когось чи щось копіюєш* (Д. Корній); *Губи мої були червоні і ніби не мої, коли я вийшов на вулицю* (Ю. Яновський). За такої умови зв'язка *бути* тяжіє до невластивих зв'язок, які виражають позірність ознаки предмета (*здаватися / здатися*), пор.: *Губи мої були червоні і здавались ніби не моїми, коли я вийшов на вулицю*.

Для прикметникової частини, як і для іменникової, характерне широке вживання порівняльних часток із дієслівними невластивими зв'язками. Дієслівні невластиві зв'язки, реалізуючи свої граматичні функції, виявляють особливість модифікувати семантику прикметникової основи складеного присудка щодо «розгортання процесу набуття ознаки і його завершення» [9, с. 723], тоді як порівняльні частки надають співвідносному з таким присудком предикату модальних відтінків гіпотетичності. Подібність, властива більшою мірою складеним присудкам з іменниковими частинами, у прикметникових частинах із вербалізованим зв'язковим компонентом послаблюється. Порівняльні частки можуть бути вжиті поруч із дієслівними невластивими зв'язками на позначення: 1) становлення ознаки предмета чи набуття ним певної ознаки: *Він хотів підвести руку та перехреститься, але руки стали наче залізні* (І. Нечуй-Левицький); *Абсест троянець був сердитий, Згадав Ентелла-козака, Зробився мов несамовитий, Чимдуж дав відтіть дропака* (І. Котляревський); *Іншим стало слово, обпалене вогнем, загартоване в горнілі людських страждань, та й люди ніби стали іншими* (А. Малишко). Еквівалентами прикметникової частини в такій моделі присудка також можуть бути: а) фразеологізми, співвідносні з прикметниками: *Нещасливий муляр став мов громом прибитий на ті слова* (І. Франко); б) семантично нерозкладні сполучення слів, у яких провідна роль належить прикметнику: *Той, хто потрапив на Хрещатик, стає ніби іншою людиною* (В. Нестайко); 2) виявлення ознаки предмета: *Сучасний міномет виявився наче спеціально створеним для гір* (О. Гончар); 3) збереження ознаки предмета: *А от Остер так і лишився ніби недобудованим* (Любо Дашвар); 4) позірності ознаки предмета: *У сні він здавався ніби крацим, невиннішим, зовсім, як той хлопчик* (А. Любченко).

При прикметниковій основі складеного іменного присудка можуть бути вживані разом із порівняльними й інші частки, що увиразнюють модальне значення предиката: *Люди ті проти місяця були наче аж прозорі, наче білим туманом повиті, ніби на березі блукали якісь тіні не сьоговітні* (І. Нечуй-Левицький); *Бо вірвовка таки була ніби ж дебела* (Іван Багряний).

Присудкові структури, у яких основний компонент виражений формами компаратива, репрезентують якісно-порівняльні предикати, що «зберігають значення якості і набувають семантики зіставлення, порівняння, що впливає безпосередньо на збільшення їхніх валентних позицій» [11, с. 105]: *Кольори стали ніби тьмянішими* (Д. Корній); *Дим став ніби густішим, до нього примішувалося ще щось* (Г. Хоткевич); *Вночі собор ніби ще величавіший, ніж удень* (О. Гончар).

Семантико-прагматичне навантаження порівняльних часток значною мірою залежить від семантичної природи носіїв предикативної ознаки. Семантичну модифікацію предиката з допомогою порівняльних часток у числівниковій частині складеного іменного присудка можна вважати як неможливу або сумнівну. Логіка висловлення перешкоджає сполученню порів-

няльних часток із предикатами кількості [14, с. 58]. Ф. С. Бацевич предикативні структури з порівняльними частками й носіями кількісних характеристик кваліфікує як «неможливі» чи «умисно дев'ятивної форми» [15, с. 148–150].

Численні варіації вживання компонентів, які утворюють ускладнену модель складеного іменного присудка з допомогою порівняльних часток, у різних позиціях дають змогу простежити смислове виділення присудка. Типово, коли дієслівна зв'язка (нульова чи вербалізована) розташована, в препозиції щодо основного компонента: *У нього очі наче волошки в житі* (А. Головка); *Була ти наче лісова царівна* (Леся Українка). Найвищий ступінь актуалізації схожості простежуємо в реченнях, у яких зв'язка в постпозиції: *Якоюсь ніби іншою постала Нонна перед ним..., теплішою, задушевнішою* (О. Гончар); *Щось і Одарка ніби не та стала* (Марко Кропивницький).

Складений іменний присудок може бути ускладнений через додавання ще одного допоміжного компонента з фазовою або модальною семантикою. За такої умови ускладнена модель складеного іменного присудка являє собою семантико-граматичну єдність, утворену зазвичай трьома (зрідка чотирма) компонентами: 1) допоміжним модальним або фазовим елементом у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі; 2) дієслівною зв'язкою, яка набуває форми інфінітива; 3) іменним компонентом – виразником лексичної семантики предиката. Роль перших компонентів таких присудкових структур найчастіше виконують модальні дієслова *могти, мусити, мати, бажати, воліти, сміти, вміти, хотіти* тощо або їх еквіваленти – предикативні прикметники модальної семантики повної, рідше короткої форми *повинен, змушений, зобов'язаний, здатний, схильний, спроможний, ладен, рад* та ін. Оскільки предикативний прикметник не здатний виражати дієслівних граматичних значень, то він потребує додатково ще однієї дієслівної зв'язки, унаслідок чого модель присудка стає чотирикомпонентною: *Думалось, отака репліка повинна була означати незгоду* (Ю. Бедзик). Значно рідше в ролі ускладнювача трапляються дієслова фазової семантики *починати, стати, заходжуватися, братися, продовжувати, залишатися, закінчувати, кінчати, переставати, прийняти, кидати* тощо. Другий компонент такого присудка – дієслівні власне- і невластиві зв'язки *бути, стати, залишатися, зробитися, становити, являти собою, означати* і под. – втрачає здатність виражати граматичні значення часу та способу й уживаний у формі інфінітива.

Численні варіації вживання компонентів, які утворюють ускладнену модель складеного іменного присудка, дають змогу виокремити три групи означених присудків: 1) «допоміжне модальне дієслово + дієслівна зв'язка + іменний компонент»; 2) «предикативний модальний прикметник + дієслівна зв'язка + іменний компонент»; 3) «допоміжне фазове дієслово + дієслівна зв'язка + іменний компонент».

Допоміжні дієслова з модальною семантикою постають як один із засобів вираження суб'єктно-модальних значень речення та семантичного ускладнення структури речення. В українській граматиці традиційно до модальних належать дієслова *могти, вміти, зуміти, сміти, намагатися, мусити, мати* й под., які вказують на можливість, здатність, необхідність, готовність, бажаність чи намір суб'єкта виконувати дію або перебувати в певному стані [1, с. 77; 3, с. 158].

Виразником модального компонента зі значенням можливості постає допоміжне модальне дієслова *могти*. Присуд-

кові конструкції з дієсловом *могти* вказують на: 1) потенційні можливості виявлення відповідних ознак суб'єкта: *Іменний складений присудок може бути виражений іменем будь-якої форми у сполученні з особовими формами дієслова-зв'язки* (І. Вихованець); 2) ствердження наявності в суб'єкта ознак, названих іменним компонентом: *Тепер Марічка могла бути спокійна* (М. Коцюбинський); 3) переконаність, здебільшого за наявності подвійного заперечення: *Кожна наука... не може залишатися незмінною, доки нею займаються вчені-дослідники* (А. Білецький); 4) припущення, можливість, імовірність чого-небудь: *Я вже починаю боятися наступного дня, бо він може бути ще гірший* (Л. Костенко).

Здатність до вияву відповідних ознак суб'єкта виражає модальне дієслово *вміти*: *Бо ми вміємо бути обережними з усякими речами на світі, тільки не з людиною* (Г. Тютюнник).

Допоміжні модальні дієслова *мусити, мати* репрезентують значення необхідності, обов'язку бути кимось, якимось, чимось: *Тут, у цій точці планети, де ніколи не було громадянського суспільства, кожен чомусь мусить бути громадянином і ангажуватися в перманентний кошмар* (Л. Костенко); *Людина завжди мусить бути людиною* (В. Стус); *Вартовий мусить бути пильний, «бдітельний»* (Іван Багряний); *Найперше – ніж мусить бути гострий* (Іван Багряний); *Колись у Китаї той, хто мав стати імператором, найперше піднімався на священну гору* (Л. Костенко); *Майстром корабля мала бути жінка* (Ю. Яновський); *Так уже природа задумала, таку програму заклала в мужчину, – він має бути сильний і мужній, має бути опертям для сім'ї* (Л. Костенко); *Аргументи донів і шевальє такі: Україна неодмінно має бути присутня у миротворчих операціях* (Л. Костенко). За використання модального ускладнювача у формі умовного способу семантика обов'язковості набуває характеру сумніву, невпевненості: *Його [астролога – М. В.] послухати, то моя дружина мала б бути дуже щасливою* (Л. Костенко).

Значення готовності суб'єкта перебувати в певному стані, набувати певних ознак передають модальні дієслова *сміти, насмілюватися, наважуватися*: *Ви ще смієте бути веселим?* (М. Стельмах); *Невже я такий щасливий, що моя душа насмілюється бути відгуком її душі?* (В. Домонтович); *Але він наважився бути інакшим* (Іван Багряний). Частка *не* в препозиції до цих дієслів уживається як форма заборони, відсутності права для суб'єкта мати ознаки, виражені іменним компонентом: *Матрос не сміє бути добрим* (У. Самчук); *Ніхто не насмілюється бути песимістом* (М. Терен); *Запах повітря навіть у найпрекрасніші епохи не наважується бути смачним* (В. Єшклієв).

Склад допоміжних модальних дієслів чітко не окреслений. Досить суперечливим і дискусійним у дослідженні модальних дієслів залишається проблема їх кількісного складу. Одні мовознавці схильні обмежувати коло модальних дієслів [1; 3; 6], інші, навпаки, розширювати [4; 14; 17].

З-поміж допоміжних модальних дієслів, окрім згаданих, виокремлюють дієслова, що означають: 1) різні відтінки волевиявлення (бажання, намір, спробу, готовність чи рішення суб'єкта виконати дію або перебувати в певному стані): *хотіти, бажати, воліти, жадати, мріяти, прагнути, старатися, намагатися, збиратися, нахвалятися, прицілятися, силкуватися, спокушуватися, пробувати, братись, готуватись, відмовитись, поспішати, хапатись, погодитись, вирі-*

шити; 2) суб'єктивно-емоційну оцінку: *любити, полюбляти*; 3) міру звичайності дії: *звикнути, навчитися, пристосуватися, прилаштовуватися* [16, с. 124]. Б. М. Кулик значно розширює корпус модальних дієслів, зараховуючи до них, дієслова зі значенням: 1) процесу мислення, мовлення: *думати, забути, обіцяти, проситися* та ін.; 2) психічних та фізичних переживань: *рватися, поспішати, встигати, боятися, соромитися, стидатися, клястися, божитися, втомитися* і тощо) [4, с. 42]. І. І. Слинько, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська стверджують про те, що «той факт, що при модальних дієсловах можуть уживатися конкретні відмінкові форми, не свідчить про те, що вони не є допоміжними», аргументуючи це тим, що повнозначні дієслова *любити, обіцяти, звикати, погодитися, збиратися* та ін. у функції простого присудка поруч із відмінковими формами постають як виразники конкретної дії: *люблю книгу, обіцяв подарунок, звик до команди, погодився зі мною, збирався до школи* тощо [16, с. 125]. Натомість у сполученні з дієслівними зв'язками, що набувають форми інфінітива, та іменними компонентами ці дієслова можуть означати не конкретну дію, а відношення суб'єкта до вияву відповідної ознаки, а отже, набираючи граматикалізованого значення, перетворюються на допоміжні. Про це також свідчить їх зіставлення з допоміжними дієсловами фазової семантики, які поруч із інфінітивами постають допоміжними та при яких можуть так само бути вжиті відмінкові форми: *почав роботу, продовжив роботу, закінчив роботу* [16, с. 125]. Однак принагідно зауважити, що повнозначні слова, які, як правило, виконують функцію простого присудка, можуть уподібнюватися за своїм граматичним і модифікаційним значенням до допоміжних модальних дієслів та вказувати на оцінку відношення суб'єкта до вияву ознаки, вираженої іменним компонентом, лише в певному контексті, нерідко в метафоричному вжитку, унаслідок часткової здесемантизації.

Одним із засобів розрізнення повнозначного дієслова у функції простого присудка від допоміжного модального може бути метод розчленування. За такої трансформації дієслово у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі разом із дієслівною зв'язкою у формі інфінітива та іменним компонентом може належати до різних часових планів, а через те не утворювати семантико-граматичну єдність і бути окремими членами речення: *З того дня вона вирішила бути впевненою* (Ю. Андрухович) → *З того дня вона вирішила, що буде впевненою*; *З того дня вона вирішила: буду впевненою*.

Трансформації зазнають більшою мірою дієслова, які означають: 1) такі відтінки волевиявлення, як готовність, рішення суб'єкта набувати певних ознак чи стану: *Ірина готується стати його жінкою...* (У. Самчук) → *Ірина готується, що стане його жінкою*; *Вуйко надумав стати пасічником...* (В. Бережний) → *Вуйко надумав, що стане пасічником*; 2) суб'єктивно-емоційну оцінку: *Я люблю бути першим* (Ю. Винничук) → *Я люблю, коли я перший*; *Він найбільше боюся стати смішним в її очах...* (М. Коцюбинський) → *Він найбільше боюся, що стане смішним в її очах*; 3) міри звичайності дії: *...ти звик в усьому бути першим, ти мав безліч стрибків із парашутом!* (Ю. Андрухович) → *...ти звик, що в усьому перший, ти мав безліч стрибків із парашутом!*

Серед виразників модального компонента зі значенням волевиявлення постають дієслова *хотіти, бажати, воліти, жадати, мріяти*, які поруч із відмінковими формами

у функції простого присудка виражають внутрішні фізіологічні потреби істот (*Я хочу молока*; *Я бажаю Вам щастя*; *Народ воліє перемогти*; *Вони ждали помсти*; *Ми мріємо про мир*), однак у ролі допоміжних передають намір суб'єкта: *Хотіла б я піснею стати Усюю хвилину ясну...* (Леся Українка); *І сам я в усій своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком* (І. Франко); *Воїн з мечем – лише убивця, я волію бути воїном духу!* (О. Бердник); *Сам я жадаю бути поміж зірками зорею...* (Д. Павличко); *То не солдат, що не мріє стати генералом* (О. Гончар). В окремих випадках значення дієслова *хотіти* в ролі модального наближене до значення дієслова *могти*, що вказує на можливість чи вірогідність здійснення чого-небудь: *Усі питання, скोलоті тернами, хотіли бути вирішені тут* (Л. Костенко).

Натомість сполучення дієслова *бажати* в ролі модального з дієслівною зв'язкою *бути* у формі інфінітива й основним компонентом, вираженим формою компаратива, репрезентує якісно-оцінне значення щодо висловленої пропозиції: *Проте й там ситуація бажала бути кращою* (В. Єшклів).

У значенні «пробувати робити що-небудь; докладати зусиль до чого-небудь» [18, V, с. 123] іноді можуть бути вжиті модальні дієслова *намагатися, пробувати силкуватися*: *Голос його намагається бути переконливим* (У. Самчук); *Він горбом своїм заробив конячину, пробував стати хазяїном – і не вишло нічого* (А. Шиян); *Вітовський... силкувався бути веселим і розмовним, але йому це ніраз не вдалося* (Б. Лепкий).

Дієслово *обіцяти* в ролі модального експлікує значення надії, сподівання, викликані певними об'єктивними причинами, і виявляє певні обмеження щодо стосунку з підметом, оскільки найчастіше поєднуваний із підметом, що являє собою назву неістот: *День обіцяє бути погожий: на небі ні хмариночки, ні плямочки* (Панас Мирний); *Днина обіцяла бути файною* (Г. Хоткевич); *Зима обіцяла бути холодною, темною та безнадійною* (Любка Дереш); *Відзнятий матеріал обіцяє стати бомбою* (Ю. Андрухович).

Замість допоміжних модальних дієслів у ролі ускладнювачів складеного іменного присудка можуть бути вжиті дієслівні фразеологічні словополучення й описові звороти зі значенням: 1) можливості виявлення певних ознак або стану суб'єкта (*мати змогу, мати можливість мати нагоду*): *Вона одначка, має змогу стати, скажім, лікаркою* (О. Кобилянська); *Ви маєте можливість стати багатюю і шанованюю людиною* (В. Лисенко); *Перший раз [Сагайдачний – М. В.] мав нагоду бути отаманом великої сили...* (П. Чайковський); 2) різних відтінків волевиявлення, а саме – бажання й наміру (*горіти бажанням, виявити бажання, мати намір*): *Так само Ігор та Галина не горіли бажанням стати героями Росії* (А. Кокотюха); *Льотчик відразу ж виявив бажання стати моїм найліпшим другом* (П. Загребельний); *Як же це принизливо, навіть коли я не маю намірів стати товаром, уникаю торгівців людськи, обмежуючи до мінімуму власні потреби* (Г. Пагутяк); 3) суб'єктивно-емоційної оцінки (*мати честь, мати щастя*): *Я, зрештою, не мав честі бути навіть знайомим з ним* (Ірина Вільде); *Я мав щастя бути учнем дорогої Ганни Антонівни...* (Ю. Яновський). Фразеологічні сполуки, які вказують на суб'єктивно-емоційну оцінку, унаслідок здесемантизації втратили своє первинне значення, через те не піддаються трансформації, навіть попри те, що їх еквіваленти – прикметники *гордий, щасливий* – можуть виконувати функцію окремого

члена речення: *Я, зрештою, гордий, що був навіть знайомим із ним; Я щасливий, що був учнем дорогої Ганни Антонівни.*

Еквівалентами допоміжних модальних дієслів, що утворюють ускладнений складений іменний присудок, є предикативні прикметники, які охоплюють, окрім прикметників, дієприкметники. Присудки такої моделі виражають такі модальні значення: 1) згоду, готовність суб'єкта до певного стану (*згодний, згоден, ладний, ладен*): *Ти, я бачу, не згоден бути щасливим?* (В. Чемерис); *Не шукай те, що тобі до впадоби, а те, що принесе користь твоєму другові, тоді і я ладен бути третім твоїм другом* (Г. Сковорода); 2) обов'язок, викликаний волею сторонньої особи або зумовлений об'єктивними причинами (змушений): *Чесний митець змушений бути жорстоким* (О. Драч); 3) спроможність (*спроможний, здатний, здатен*): *Він прямо протилежний ладові, а тому й не спроможний стати композитором суспільної гармонії* (О. Бердник); *Бо у гарячій воді ти здатен бути великим, добрим, геніальним і самим собою водночас* (Ю. Андрухович); 4) обов'язковість або не обов'язковість (*зобов'язаний, повинен, повинний*): *Справжня брехня просто зобов'язана бути красивою, тоді в неї обов'язково повірять* (С. Лук'яненко); *Начальник поліції не повинен бути гарною людиною* (О. Довженко); 5) заслугу (*вартий*): *Тепер я бачу, що ти [Мирослава – М. В.] варті бути дочкою Захара Беркута!* (І. Франко); 6) схильність (*схильний*): *Носії тоталітарного мислення схильні бути моральними абсолютистами, які ділять світ тільки на біле і чорне й вимагають на всі питання негайної виключної відповіді* (Б. Дем'яненко).

На відміну від модальних, фазові дієслова у ролі допоміжного елемента ускладненого іменного складеного присудка трапляються значно рідше. Це можна пояснити тим, що «фазові дієслова вимагають інфінітив конкретного значення, а в ускладненому іменному складеному присудку інфінітив являє собою дієслово-зв'язку, позбавлене повного лексичного значення» [3, с. 175]. Допоміжні фазові дієслова у відповідній особово-часовій, родово-часовій та способовій формі граматично пов'язують підмет з іншими частинами ускладненого присудка. Складений іменний присудок можуть ускладнювати фазові дієслова *починати, стати, спробувати, переставати*. Присудки такої моделі здебільшого виражають такі фазові значення: 1) початок вияву тієї чи тієї ознаки предмета: *Справа починала бути поганою* (М. Коцюбинський); *Будапешт з стратегічного погляду став являти собою своєрідні ворота в Австрію, Чехословаччину, в південні провінції самої Німеччини* (О. Гончар); 2) припинення вияву ознаки: *Діти в цих еманціях зрістства перестають бути дітьми* (Л. Костенко); *...Тугар Вовк перестав бути моїм батьком...* (І. Франко); *Нас постійно тримають на подразниках, ми вже не здатні на потрясіння, інформація, як з бранспойта, збиває з ніг – може, це так і задумано, щоб ми перестали бути людьми?!* (Л. Костенко); *Так Ява перестав бути Явою, а став Робінзоном Кукурузо* (В. Нестайко); 3) продовження існування суб'єкта: *Однак я не зважаю, зневажаю і продовжував бути поетом* (А. Чех).

Найчастіше роль іменного компонента в ускладненій моделі складеного іменного присудка виконують: 1) іменники в орудному відмінку: *Була тоді така гадка, що українець не може бути комуністом* (О. Слісаренко); 2) іменники в знахідному відмінку: *Виникли гіпотези, які несміливо натякали, що античастки можуть являти собою світ, або антисвіт, схожий на наш...* (О. Бердник); 3) прикметники в називному

відмінку: *Робочий день має бути коротший на четвертину* (М. Коцюбинський); 4) прикметники в орудному відмінку: *Кожний з Вас матиме змогу жити в своїй вірі й поглядах і бути щасливим* (У. Самчук); 5) дієприкметники в називному відмінку: *Вони могли бути намальовані лише там* (Я. Мельник); 6) дієприкметники в орудному відмінку: *Все, що ти робиш сьогодні, мало бути зробленим ще вчора* (В. Єшкілев); 6) займенникові прикметники в називному відмінку: *Побіда мусить бути наша!* (І. Франко); 7) займенникові прикметники в орудному відмінку: *Адже історія могла бути іншою* (Ю. Андрухович); 8) прикметникові числівники в орудному відмінку: *Хтось мусив бути першим, перебрати всі труднощі на себе і піти* (М. Савченко); 9) семантично нерозкладні сполучення слів: *Я перестаю бути сильною статтю в її очах, вона [дружина – М. В.] – слабкою в моїх* (Л. Костенко).

Висновок. Ускладнений складений іменний присудок постає в типології присудків як елемент парадигми в межах визначеного типу. Така модель присудка утворена здебільшого через додавання до її структури транспонованих у модальні частки порівняльних сполучників і втягування допоміжних фазових чи модальних компонентів. Значення, яке вносять модальні частки до речення, більшою мірою залежить від морфологічного наповнення основної частини складеного іменного присудка, а також вибору дієслівних зв'язок, зокрема іменникова частина такого присудка маркована відтінком подібності й у семантико-синтаксичній структурі речення корелює з предикатами схожості, в окремих випадках іменникова частина складеного іменного присудка набуває відтінку відповідності нормі, звичайності й корелює з предикатами тотожності; водночас ускладнена порівняльними частками прикметникова частина може бути маркована відтінками подібності, уявності, ілюзорності, гіпотетичності й корелювати з предикатами схожості, а також якісно-порівняльними предикатами. При іменниковій та прикметниковій основі такого присудка можуть бути вживані поруч із порівняльними ще й інші частки, які увиразнюють модальне значення відповідного предиката. Ускладнення складеного іменного присудка з допомогою модальних та фазових компонентів відбувається через додавання до основної форми відповідних граматичних значень – модальних і фазових. Допоміжні модальні компоненти вказують на ті самі значення, що й у складеному дієслівному присудку – можливість, здатність, необхідність, готовність, бажаність, намір суб'єкта виконувати дію або перебувати в певному стані. У ролі допоміжних модальних дієслів можуть бути вживані також повнозначні дієслова із семантикою волевиявлення, процесу мислення, мовлення, психічних та фізичних переживань, які в певному контексті, нерідко в метафоричному вжитку, унаслідок часткової здесемантизації уподібнюються за своїм граматичним і модифікаційним значенням до модальних дієслів і вказують на оцінку відношення суб'єкта до вияву ознаки, вираженої іменним компонентом. Фазові елементи модифікують структуру речення щодо фаз перебігу ситуації – початок, продовження або припинення вияву ознаки. Дієслівна зв'язка в ускладненій формі складеного іменного присудка втрачає деякі з функцій, характерні для неї в основній формі складеного іменного присудка, і набуває форми інфінітива. Граматичну функцію виражати залежність між підметом і присудком у такій моделі виконує допоміжний компонент.

Література:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1972. 516 с.
4. Курс сучасної української літературної мови / Б. К. Кулик. Ч. 2. Київ : Рад. школа, 1965. 424 с.
5. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1951. 407 с.
6. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 182–201.
7. Іваницька Н. Л. Трьохелементний присудок в українській мові. *Укр. мова і літ. в иж.* 1973. № 1. С. 16–24.
8. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2002, 432 с.
9. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
10. Герман К. Ф. Взаємодія українського і діалектного мовлення в синтаксисі. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ : Наук. думка, 1977. С. 166–179.
11. Межов О. Г. Система мінімальних семантико-синтаксичних одиниць сучасної української літературної мови : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. Київ, 2012. 449 с.
12. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української мови. Київ : НМКВО, 1995. 102 с.
13. Горголюк Н. Г. Речення тотожності в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАН України. Київ, 2005. 187 с.
14. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС, 2014, 288 с.
15. Степаненко М. І. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові / М. І. Степаненко, С. О. Педченко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПП «Астрия», 2019. 222 с.
16. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
17. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 408 с.
18. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда та ін. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5.

Molotskyi V. Complex compound nominal predicate in modern Ukrainian

Summary. The proposed article attempts to clarify, specify and systematize information about complex compound nominal predicate in modern Ukrainian as an element of the paradigm within a defined type. The means of complicating the compound nominal predicate, predominantly represented by comparative conjunctions transposed into modal particles and phase auxiliary or modal auxiliary components, have been identified. It is noted that the meaning conveyed by modal particles in a sentence largely depends on the morphological content of the main part of the compound nominal predicate, as well as the choice of verbal links. It has been observed that the noun part of such a predicate is marked with a shade of similarity and correlates with predicates of similarity in the semantic-syntactic structure of the sentence. In some cases, the noun part of the compound nominal predicate acquires a shade of conformity to the norm, normalcy, and correlates with predicates of identity. Whereas the adjective part, complicated by comparative particles, can be marked by shades of similarity, imaginability, illusion, hypothesis, and correlates with predicates of similarity and qualitative-comparative predicates. It is noted that both the noun and adjective bases of such predicates can be used alongside comparative particles and other particles that emphasize the modal meaning of the corresponding predicate. The forms of realization of auxiliary components in the considered predicate models have been outlined, and variations in their usage have been identified. It has been analyzed that modal auxiliary components indicate the same meanings as in the complex verbal predicate, namely – possibility, ability, necessity, readiness, desirability, intention. Whereas phase elements modify the structure of the sentence regarding the phases of the situation's course – the beginning, continuation, or cessation of the manifestation of a feature. By transforming the disaggregation of the considered three-component structures, it has been proven that full-valued verbs with the semantics of volition, thinking processes, speech, mental and physical experiences can also be used as modal auxiliary verbs. In certain contexts, often in metaphorical usage, due to partial desemantization, they are similar in their grammatical and modification meaning to modal verbs and indicate an assessment of the subject's relation to the manifestation of a feature expressed by the nominal component.

Key words: complex compound nominal predicate, modal auxiliary verbs, phase auxiliary verbs, comparative particles, predicative adjectives.